

Litteratur

GUNNAR BARKE:

Danmark och USA under kriget

Det unga universitetet i Odense upplevde i slutet av januari sin första doktorsdisputation, då historikern Finn Løkkegaard försvarade sin avhandling om Danmark och USA under andra världskriget: "Det danske Gesandtskab i Washington 1940—1942. Henrik Kauffmann som uafhængig dansk gesandt i USA 1940—1942 och hans politik vedrørende Grønland og de oplagte skibe i Amerika".

Vid budskapet om den tyska ockupationen av Danmark reagerade Henrik Kauffmann lika snabbt som negativt. De journalister, som den 9 april i det närmaste belägrade den danska beskickningen i Washington för att få några uttalanden om ministerns syn på den nya situationen, fick höra att Kauffmann förvisso inte tänkte lyda en dansk regering, som uppenbarligen tog order av tyskarna. Hans avsikt var i stället att arbeta för de sanna danska intressena; han ville stå fri gentemot regeringen och ikläda sig rollen som *negotiorum gestor* (= en som utträttat angelägenheter åt annan, utan anmodan, i hans frånvaro eller vid hinder för denne). Det är en handelsterm, som Løkkegaard på eget bevåg och utan att klargöra dess räckvidd överför till folkrättens område. Kauffmann blev den första danska ambassadör som förklarade sig "fristillet", men han sade det inte så högt, att det hördes fullt tydligt till Köpenhamn. Han var tvungen att ta hänsyn till att USA och Tyskland fortfarande upprätthöll diplomatiska förbindelser. Han spelade ett dubbelspel, och inför amerikaner och engelsmän uppträdde han som "fri gesandt". Han gjorde det för att i någon mån reparera Danmarks skamfilade good-will. Danmark hade inte som Norge försvarat sig utan till synes snabbt funnit sig i den nya situationen, låt vara under protest. Kauffmann hade klart för sig vilket dåligt intryck detta hade gjort, och det fick stor betydelse för den danska handelsflottan.

De danska fartygen

Ungefär två tredjedelar av det danska handelstonnaget befann sig den 9 april utanför tysk maktsfär. Engelsmännen lade snabbt beslag på alla fartyg i allierad hamn, Dannebrogen halades och de danska kaptenerna seglade för resten av kriget under engelsk flagg. Protester från Köpenhamn gagnade föga, ty England godtog inte förklaringar att den danska regeringen var suverän.

I amerikanska hamnar låg ca 40 danska fartyg. Representanter för de tre stora danska rederierna bildade strax efter den 9 april en kommitté, The Danish Shipping Committee, som engelsmännen erkände som förhandlingspartner. "Dancommittee" var från början inställd på att ge de allierade viss hjälp, men på danska villkor. De danska kaptenerna stegrade sig vid tanken på att segla under engelsk flagg, dvs acceptera engelsk kontroll. Engelsmännen kunde inte förstå den danska attityden: England var ju berett att med tiden befria Danmark, och då var det väl litet begärt att de danska rederierna i alla fall avstod från goda förtjänster på neutrala och ofarliga rutter och oförbehållsamt ställde sig på Englands sida. Kauffmann började vid denna tid bygga upp sin good-willpolitik och försökte förmå Dancommittee att ge efter, ty annars kunde världsoptionen få ett än starkare intryck av att danskarna trivdes gott i sitt ockuperade land. I maj försökte State Department lösa knuten — amerikanerna behövde tonnage likaväl som engelsmännen — men flaggfrågan var besvärlig. Det längsta engelsmännen kunde sträcka sig till var att tillåta Dannebrogen som ett slags firmavimpel, men på nationalflaggans plats skulle engelsk eller fransk flagg hissas. Förhandlingarna bröt samman. De danska fartygen blev liggande i hamn.

En orsak till den danska envisheten var att man räknade med ett kort krig, och då skul-

le förlusten inte bli så stor. Om kriget å andra sidan drog ut på tiden, skulle England få så stort behov av tonnage, att man kunde tvinga fram engelska eftergifter. Ett år senare, i april 1941, blev de danska fartygen helt enkelt rekvirerade av USA och sattes i fraktfart under amerikansk flgg. Det var resultatet av förhandlingar mellan Kauffmann och State Department.

Grönland

Den andra stora frågan som Kauffmann ställdes inför var den om Grönland. England, Kanada och USA var intresserade av Grönland ur både strategisk och försörjningsmässig synvinkel. Där producerades den värdefulla kryoliten, som efter diverse förädlingsprocesser användes i flygplanstillverkningen, och man var på allierat håll mån om att få upprätta baser där, som skulle tjäna som mellanlandningsstationer mellan Europa och USA. Den amerikanska regeringen förde från början ett slags hands-offpolitik vis à vis Grönland. Man ville inte riskera att kriget via Grönland spred sig västerut. Faran för detta syntes öka, sedan Frankrike hade kapitulerat på försommaren 1940. Det som fick USA att lägga om sin politik var, att tyskarna sommaren 1940 gjorde några försök att anlägga "meteorologiska" stationer på Grönlands östkust. Engelsmännen skickade trupper, och mellan Kauffmann och State Department togs förhandlingar upp. I början av april 1941 var man överens, och Grönlandstraktaten gav USA rätt att anlägga baser på Grönland. Samma dag kom meddelandet att de danska fartygen i amerikansk hamn med Kauff-

manns goda minne hade rekvirerats av USA. Det blev för mycket för den danska regeringen. Kauffmann avskedades, men bara ett halvår senare fick han även formellt amerikanskt erkännande som *negotiorum gestor*. Därmed hade den danska beskickningen i USA fått en ställning, som var helt enastående jämfört med andra av Tyskland ockuperade länders.

Finn Lökkegaard har själv karakteriserat sin avhandling som "en lidt forvokset torso i et temmeligt øde landskab": han har inte beskrivit Kauffmanns verksamhet under hela kriget, eftersom mängden av källmaterial tvingade honom att sätta punkt vid 1942. Han har dragit fram ett nytt och omfångsrikt material, och man frestas att säga att han stundom dignar under bördan. Hans bok är mycket tjock. Med text och noter blir det drygt 600 sidor. Man saknar där den sammanfattande analysen, och man skulle gärna vilja att författaren då och då trädde fram och spred ett förklaringsljus över det komplicerade händelseförloppet. Metoden att på detta sätt bara ordna källorna i vissa grupper och i en viss kronologi och sedan skriva av dem kan för all del försvaras, när det gäller modern historia. Det rör sig om ett helt nytt område, och det kan sägas vara rent spel mot läsaren att låta honom se så mycket som är rimligt av källmaterialet. Dessutom kommer man de agerande personerna nära, och det ger en god tidsfärg åt framställningen. Men även däri lutar en fara: bilden av tex Kauffmann är inte så mycket Lökkegaards som Kauffmanns egen.